

Võrokõisi suursärk

Suursärk om villanõ pidolinõ päälisrõivas, midä saa kanda' aasta läbi.

Muial Eestin nimetedäs säänest rõi-vast pikk kuub, vammus, rābik ja villasärk.

Suursärk om kõgõ päälmine rõivas – suvõl suvitsõ rõiva pääl, talvõl eski kaska pääl. Timāga saa olla' nii tarõn ku välān. Suursärk pas-sis rahvarõiva mano, a om ka hindāette moodu-rõivas. Seod rõivast võiva' kanda' nii mehe' ku naasõ'.

Suursärk om pidorõivas ja taa passis sälgä panda', ku läät pitta, laatu, kerikohe, tiatri-he, tähtsäle kuunistmisõlõ, vastavõtulõ vai niisama küllā. Niisamatõ om ütlemālda uhkõ külāliisi vasta võtta' umakandi rõivin. Ku tahat vällā näüdādä', et olõt võrokõnõ, sis panõ' inne vällāminekit suursärk pääle!

Mulgi' uhkõndõlõsõ' ummi mustõ kuubõga nii Mulgimaal ku päälinan, naabri' seto' omma' kavvõst är tunda' valõtavidõ härmākide perrā. Pia nakkasõ' võrokõsõ' kah nätä' olõma – näü-tuses tõsõl Umal Pidlõ oll' joba ütsjago võrokõi-si hahku suursärkega.

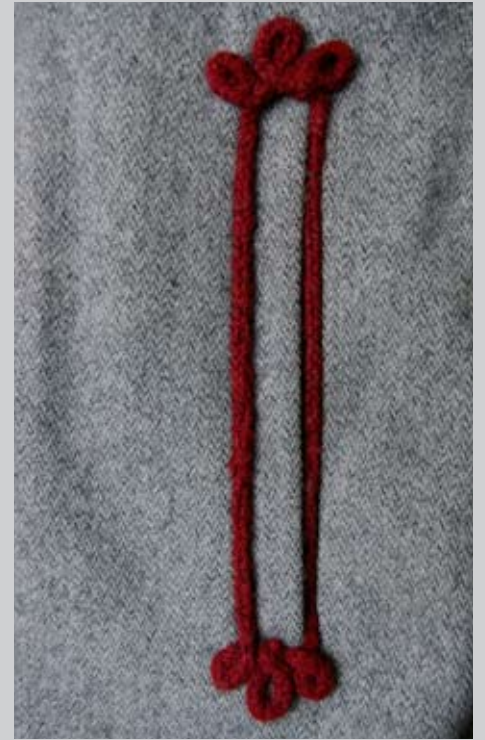
Mulgi naanõ ja miis

Võro naanõ

Seto mõrsā ja kosilanõ

Pidoliidsi rahvarõividõ moodu' omma' Eesti esi' kotussin olnu' esimuudu.

Vanast, ku kõik rõiva' esi' tetti ja ummõldi, sai egä rõivas tsipa esisugumanõ, a uma' niti', kirä' ja värmi' olli' küländ üttemuudu üte kihlkunna piiren. Pääle kihlkunna olli' viil laemba' piirkunna', kon võidsõ rõivin ütitsit värme, kirju ja muudõ nätä'.

Päälisrõivas om vanal Võromaal ja Tartomaal olnu inämbüisi hahk;

setodõl ja Läti piiri veere pääl valgõ; Liivimaa põhaveeren, sõs ka Mulgimaal, musta värmi; saari rahval ja muial õdagupoolitsõn Eestin päämidselt pruun ja Põha- ja Kesk-Eesti jao pääl sinine.

Koskil 150 aastakka tagasi, ku rahvas inämb liikma päässi, läts ka piirkundliidsi rõivamuudõ pilt kirivämbäs. Tuust aost om Võromaalt teedä' ka mustõ ja potisinidsit pidokuubõ lisas ülemaalidsõlõ halli vai haha kuvvõ moodulõ.

Vana Võromaa pidolinõ suursärk om lambahall täüsvillanõ, tummõmba verevä nelläkanti koetu kaarusnõõriga kirät.

Rõivas piät niipallõ suur olõma, et timä ala mahusõ' hariligu' rõiva' nii suvõl ku talvõl. Särki või mitund muudu vällä lõigada', naisil ja miihil võiva' olla' esisugumadsõ' niti'. Niisama om särgi kirjuga – kirju võit laskõ' nii pallõ pääle panda', kiä ku pallõ ilosas pidä ja ku pallõ tengelpung vällä kand.

Särgi rõivas om ohõmb villanõ,

mink ala ummõldas pihajakko linadsõst vuudrõ. Külgi pääl omma' sisseummõldu' karmani' ja puuhu võit laskõ' ummõlda' salakarmani.

Kirä' käävä' käüseotsõ pääle, krae ja hõlmu viirde.

Kirju või panda' ka alomistõ viirde, karmani ummõluisi pääle, säljakku. Kirä' omma' sirgõst nõõrist vahepäälitside kiirdõga, kiräkõrdu otsõn võiva' olla' kas kolmõ- vai viieharolidsõ' kápä'. Naisi särgi' omma' hariligult inämb kirädü' ku miihi uma'.

Vanarahvas tiid, et verrev lang rõiva viiri pääl hoit kõkkõ kurja rõiva kandjast kavvõmbal.

Verevä kiirdõga nõõri asõmal või käüsit, kraed ja hõlmu ilosta' vereväst rõivast kantõga, miä omma' paari sõrmõ lakjusõ' ja käävä' sissepoolõ.

Vanast tetti suursärk lamba täüsvillatsõst esikoetust vanutõdust rõivast –

tuu sai kimmäs ja lämmi. Lõikõ' olli' säändse', et rõivast pallõ raisku es lännü, niiviisi ommagi vanõmba' rõiva' sirgõ lõikõga – laja sälä ja külekiilõga. Vuudrõ es karmanit es olõ'.

lldampa om särke tettü joba inämb lõigutu moodu perrä, kon hannajago hoit kroussi ja taljakotus om inämb kihä perrä. Suursärk ilostõdi ka vanast verevide kaaruspailuga, mink pääle-umblõmisõ man olli' ka kimmä' moodu'.

Võromaa

Rõugõ

Rõugõ

Karula

Põlva

Põlva

Urvastõ

Põlva

Urvastõ

Kuis suursärki sündsäle kanda'?

Suursärgi võit panda' pidoliidsi rõividõ pääle.

Kõgõ edevämb om muiduki täüsmäng rahvarõivit sälgä panda' – sis võit jo presidendi vastavõtulõ kah minnä'.

Ku vanaperäliidsi pidorõivit olõ-i võtta', kõlbasõ' näütüses miihil häste ka valgõ' pluusõ' vai kamps'i' ja tummõmba' püksü'. Suursärk passis ka hariligu ülikonna pääle.

Suursärki sünnü-üi panda'

tüü- vai spordi- vai õnnõ üürõividõ ega pallä' iho pääle.

Naisi suursärgi hõlma' pantas kinni' üte kooni kolmõ paari haakõga

ja käümise pääl paistusõ' alomidsõ' pidorõiva' vällä. Naisi suursärgil ommagi hõlma' tsipa inämb vallalõ, et rõividõ ja ehtide ilo käküssihe es jäänü. Miihi särke hõlma' käüvä' tihtsämpä kokko.

Miihi suursärgi pääle käü kirriv jutilinõ vüü,

mia om esi' kihlkunnõn tsipa esisugumane värme poolõst. Vüü käü kats kõrda ümbre kihä

niimuudu, et vüü keskkotus pandas kõtu pääle, vüü kumbki puul käänetäs sälä takast kõtu pääle tagasi, kõüdetäs kõtu pääl üts kõrd kinni' ja narmligadsõ' otsa' tsusatas vüü alt läbi nii, et nä' jääse' tsipa külle poolõ rippu.

Naisi suursärgi pääle vüüd ei panda'

ja ilosas peetäs, ku alomidsõ' pidorõiva' ja ilohõpõ hõlmu vaihõlt paistusõ'. Naisi suursärgi pikkus piäs olõma sääne, et pidolinõ ündrik alt veerest vassajago paistma jääs.

Suursärgi ala kaala või panda' piinüvilladsõ räti.

Mehe' omma' innembi kandnu tan kandin ütevärmilist valgõt, hahka vai musta kaalarätti, naisi kaalarätti' omma' olnu kirivä'. Lämmäl aol või kaalan kanda' siidist rätti.

Suursärgi mano päähä

passis miihil panda' ütevärmiline vildine küpär (kaap). Naisil om päärätt, linik vai mõni muu paslik päakatõ.

Jalan

võinu olla' kas kinnilidse' kangä' vai saapa'.

Ku eestlane särgi säläst võtt, jääs tä alastõ, a ku võrokõnõ särgi är' võtt, jääs tälle hamõ sälgä!

Kuimuudu rõivast kõrran pitä'?

Hoiat mis sa hoiat, egä rõivas lätt kandmisõga pikäpääle mustas. Kõgõ õigõmb olõs mustas saanu rõivas viiä' asatundja mano puhastustõ. Ku määrät kotus taht kipõt kasimist, sis tulnu pruuki' vanna hääd rõivapürsti vai sis käelämmind vett ja mõsusiipi.

Suursärki hoiat rõivapuu pääl ja panõ' iks sakõstõ sälgä, muidu koi' ajava' är'!

Rõivast saa laskõ' ummõlda', a võit ka esi' tetä'.
Teedüst ja nõvvu saa küssü' Külli Eichenbaumi käest (tel 56611924, kylli.eichenbaum@gmail.com) vai Võro Instituudist (tel. 7828750).

Seo teedüslehe pilte pääl nätä' suursärgi' olõ-i vanna muuseuminäidusside koopia'. Täambätsehe päivä pasva suursärgi matõrjaali ja tegomõodu vällämärkmises om uurit vanõmbat rõivaperimüst ja ERM-i kogodõn olõvit rõivit. Matõrjaali ja tegomõodu man and' nõvvu Carmen Kungas, kiä ka umblõjidõ jaos nitte (lõikit) avit' tetä'.

Suursärgest Lõuna-Eestin, sh Vana Võromaa jaon loe' mano:

Eesti rahvariiete ajalugu. Ilmari Manninen.
Eesti Rahva Muuseum, Tartu 2009.

Rõivas, kandminõ, tegomõodu' lk 153, 159-161;
suursärgi ilustusõ' lk 167-169;
mihi vüü köütmine lk 319-321.

Eesti talurahva ülerõivas 19. sajandil. Reet Piiri.
Eesti Rahva Muuseum, Tartu 2007. – ERM-i kogodõn olõvidõ ülerõividõ perrä tett ülekaehus.

Suursärgest, rõivast, värmest lk 3-7;
Võromaa suursärgist lk 12-14.

Reet Piiri artikli Võromaa kihlkundõ rahvarõivist:
www.wi.ee/rahvakultuur.

Kirätükü tekst: Külli Eichenbaum, nõvvoandja Carmen Kungas
Pildi': Ülle Harju, Dmitri Kotjuh, Kermo Kukkk, Kristel Habakukk
Kujondus: Peeter Laurits
Välläandja': Võro Instituut ja Võro Selts VKKF 2011
Tugõja: Rõuge Vallavalitsus